

Костицький Михайло Васильович,
професор кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор, дійсний член (академік)
НАПрН України, член-кореспондент
НАПН України;

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,
професор кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

СПРОБА ДІАЛЕКТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО СОЦІАЛЬНОГО ТА ЮРИДИЧНОГО АНАЛІЗУ КОРУПЦІЇ

1. Діалектичний підхід до аналізу соціальних і юридичних явищ не є виключним винятковим чи є єдиновірним. Але він дає змогу пізнати соціальну і правову реальність в усіх її аспектах, розвитку, суперечностях. Діалектика може виступати логікою, методом і методологією пізнання. Суть діалектики проявляється насамперед у законах і принципах діалектики. Законами діалектики є закон взаємного переходу кількісних змін в якісні (і навпаки), закон єдності та боротьби протилежностей, закон заперечення заперечення. Принципами або основою, засадами, підвалинами діалектики є причинність, цілісність, системність, історизм, практика, невичерпаність матерії тощо. Але найголовнішими з них є принцип всезагального зв'язку і взаємозалежності явищ та розвитку.

2. При аналізі такого явища як корупція має місце цікавий факт: політологи, соціологи, філософи у визначенні суті цього явища роблять акцент на його злочинному характері, використовуючи те, як оцінюється корупція, її прояви в юриспруденції. В свою чергу юристи не обмежуються рамками законодавства про корупцію та боротьбу з нею, а у своєму аналізі виходять на соціальний, психологічний, економічний і навіть міжнародний рівень.

В «Юридичній енциклопедії» (т. 3) виділяється майже два десятки різновидів корупції: від зловживання владою, хабарництва, втручання з корисливих мотивів у діяльність державних органів до надання необґрунтованих переваг, протегування, отримання матеріальних та інших благ тощо. І цей перелік не є вичерпний. Ширший ніж формально-юридичний підхід до корупції є

діалектичний її аналіз. Власне, такий аналіз дає змогу побачити як негативні, так і позитивні сторони в їх єдності та боротьбі. Може виглядати абсурдним віднаходження позитивних сторін у такому явищі, як корупція. Тому є необхідним висвітлити її негативні прояви і результати, а потім, спираючись на діалектичний підхід побачити і позитивну сторону цього феномену.

3. Щодо негативної сторони корупції: бюрократія виходить з під громадського контролю, поширюється соціальне розшарування, зростає бідність, деградує суспільне, економічне і політичне життя, занепадає суспільна мораль, зростає безвідповідальність і безкарність за економічні та службові злочини, махінації стають нормою життя, настає зрощування корумпованих і кримінальних елементів і структур, які прагнуть захопити владу, дестабілізується баланс публічних і приватних інтересів, росте конфлікт між громадянським суспільством і державою, зростає соціальне невдоволення, розпалюються конфлікти в суспільстві та ін.

Різновиди корупції описані в законодавстві щодо боротьби з корупцією та розроблені теорією кримінального права можуть бути об'єднані в кілька груп:

- побутова корупція;
- ділова корупція;
- корупція вищих ешалонів влади;
- корупція із участю міжнародних (іноземних) суб'єктів;
- політична корупція.

Очевидно, всі групи корупції мають негативну соціальну оцінку і тягнуть моральну чи юридичну відповідальність. Однак щодо останньої групи є певні винятки. Наприклад, у такій високорозвинутій демократичній країні, як США з 1946 р. діє Закон «Про регулювання лобізму», який можна сказати легалізував корупцію в політичній сфері, взявши її під державний контроль. Правда, лобізм легалізується щодо діяльності парламенту – конгресу США, його палат. § 266 цього Закону прямо вказує, що лобізм має на меті прийняття чи відхилення якогось законодавчого акту. При чому допускається як прямий, так і непрямий вплив на Конгрес і його членів. Виглядає так, що лобізм є узаконеною «конкурентною» корупцією, яка дозволяє зацікавленому суб'єкту за найменшу (визначену) платню вирішувати свої проблеми. Такий лобістський вплив на посадову особу чи орган носить конкурентний характер і проводиться за відомими для всіх правилами при відсутності неофіційних, побічних платежів,

підношень та те, що особи (фізичні, юридичні) не отримують долю з прибутку, отриманого у результаті лобізму.

4. Узагальнюючи аналіз ситуації, пов'язаний із корупцією у різних країнах, можна зазначити, що на сьогодні поширеними є декілька моделей корупційних схем, а саме:

- традиційна модель;
- споживна модель;
- «м'яка» модель;
- «локалізована» модель.

Традиційна модель пов'язана зі звичаями, традиціями, культурою, навіть релігією. Вона поширена в країнах Африки, Центральної Азії, Близького Сходу, Китаю. Споживча модель корупції полягає в тому, що чиновникам платять неадекватно малі зарплати і держава «закриває очі» на отримання ними винагороди від тих, хто потребує їх послуг. «М'яка» модель має місце здебільшого у політичній сфері, коли фінансово-промислові групи, частіше міжнародні, мають можливість скеровувати політичну, економічну і соціальну діяльність держави у власних інтересах. «Локалізована» корупція характерна для країн мало корумпованих, де більшість населення не дає і не бере хабарів, але при цьому існують сфери економічних і політичних взаємин, де вузький прошарок чиновників та зацікавлених бізнесменів і фінансистів знаходять спільну мову з допомогою фінансових впливань (О. Бондарь).

5. Корені корупції сягають у сиву давнину. Вона не тільки пов'язана з виникненням держави та її інститутів і функцій. Вона має, на нашу думку, психофізіологічну природу, коли підношення вождю чи шаману було нормою, або коли лідеру у групі приматів її члени віддають йому кращий та смачніший кусок. Хоча вважається, що причинами корупції є низька етична і правова культура населення, неоднозначні та незрозумілі закони, низький рівень участі громадян у контролі за державою, непрофесіоналізм чиновників, кумовство і покровительство (епотизм), нестабільність в державі і суспільстві.

Переважає більшість т. зв. демократичних держав базують свою діяльність на ідеології ліберальної демократії, суть якої зводиться до максимального забезпечення прав і свобод людини та вільного, мінімально обмеженого державою ринку. Державі відводиться регулююча функція щодо охорони людини, суспільства і ринку. При цьому вважається, що чим менше держава втручається у справи ринку, тим менша корупція у

суспільстві. І до певної міри це відповідає дійсності. Однак є небезпека, що у майже бездержавному суспільстві владу над ним захоплять кримінальні, кланові, олігархічні і т. п. структури, які ніхто не контролюватиме та нічому (крім своїх інтересів) вони не підпорядковуватимуться.

6. На сьогодні у світі виробилося дві ефективні стратегії боротьби з корупцією: «шведська» і «сінгапурська».

«Шведська» модель базується на системі стимулів, пільг, субсидій, податків. Зарплата чиновникам і суддям, на початку запровадження цієї моделі, перевищувала в 12–15 разів середню зарплатню по країні. Одночасно були запроваджені надзвичайно високі етичні вимоги до тих, хто хотів би стати чиновником. Досвід Швеції запозичили Скандинавські країни, і там можна констатувати найвищий рівень життя в світі та найменша корупція.

«Сінгапурська» модель боротьби з корупцією полягає в послідовності та суворості контролю за корупцією (а у китайському її різновиді можна говорити і про жорстокість у цій боротьбі). Ця модель означає не тільки чітке регулювання законом боротьби з корупцією, але й зменшення втручання держави в економіку, встановлення високий зарплат чиновникам, проведення «чисток» у державному апараті, іноді з масовим, тотальним звільненням чиновників.

7. В Україні корупція зросла до неймовірних розмірів на початку 90-х рр. ХХ ст., коли стався злом старої радянської державної машини, і демократію почали розуміти як всездозволеність, коли були зняті шори тотального ідеологічного контролю і почалася приватизація загальнонародної власності окремими особами та групами осіб, коли поширилась тенденція меркантилізації суспільних відносин, зростання девіантності соціуму, корупціонування масової свідомості. Законодавче врегулювання боротьби з корупцією, створення низки антикорупційних органів, зменшення впливу на бізнес, зростання вимог до відбору чиновників і суддів, контроль ЗМІ тощо дали змогу збити хвилю корупції в Україні. Однак, попри економічні та юридичні засоби, на нашу думку, головними в боротьбі з корупцією є психологічні та морально-етичні засоби.

Слід зауважити, що, як правило, увагу звертають на негативну сторону корупції. Але діалектичний підхід вочевидь вимагає побачити і протилежну сторону корупції – позитивну. А чи є така? Логічно передбачити, що як у будь-якого суспільного

явища є. Адже корупція виконує консолідуючу функцію щодо політичних та економічних еліт. Коли право, етика, релігія, інші соціальні норми не спрацьовують, регулятором суспільних відносин може виступати корупція. Вона сигналізує про проблеми чи несприятливу ситуацію в державі і суспільстві, розлад і дисфункцію державних механізмів. Вона може відігравати позитивну роль і у боротьбі з дефіцитом. На індивідуальному рівні корупційні дії прискорюють та уможливають бізнес, торгівлю, послуги, які або не врегульовані на законодавчому рівні, або у зв'язку з інертністю державного механізму майже заблоковані.

Проте можливі позитивні наслідки корупції, безсумнівно, нівелюються шкодою від неї. Вона завдає великих збитків економічній, політичній, моральній сфері соціуму. Більшість громадян відчуває не лише збіднення від корупції, але й отримує глибокі психологічні ураження, соціальне незадоволення та глибокі моральні розчарування. Тому офіційно вважається, що альтернативи немає, з корупцією можна і треба боротись. Але тут завжди виникає риторичне питання: коли корупція – це іманента властивість такого типу соціального устрою, як держава, то її побороти можна лише створив інший соціальний устрій, на принципово інших засадах, тобто корупція і держава – це своєрідні «сіамські близнюки»: існування одного, передбачає існування другого. Таким чином можна говорити не про тотальне знищення корупції, а лише про боротьбу з окремими, критичними для благополуччя і процвітання соціуму її формами і вироблення та застосування найбільш ефективної моделі боротьби з нею в конкретній державі. Сподіваємось, що впроваджена на сьогодні модель боротьби з корупцією в Україні вже привнесла і надалі привносить у розвиток соціальних відносин позитивні зрушення в цьому надзвичайно складному, можна сказати, екзистенційному питанні, яке залишається відкритим впродовж всього існування людства.